

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКЕ ЗОБРАЖЕННЯ ЗОВНІШНОСТІ ЛЮДИНИ В ТЕКСТІ РОМАНУ Ю. АНДРУХОВИЧА «РЕКРЕАЦІЙ»

У статті проаналізовано лексико-семантичне поле «зовнішність людини», виокремлене із мови роману «Рекреації» Ю. Андруховича. Основна увага зосереджена на дослідженні власних ознак, зокрема анатомічних та функціональних. Встановлено, що найбільш продуктивними в автора є лексико-семантичні поля на позначення очей, волосся, обличчя, статури.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, зовнішність людини, власні ознаки, постмодерністське зображення, лексема.

Ліщук Т.Д. Постмодернистическое изображение внешности человека в тексте романа Ю. Андруховича «Рекреации». В статье проанализировано лексико-семантическое поле «внешность человека», выделенное из языка романа «Рекреации» Ю. Андруховича. Основное внимание сосредоточено на исследовании собственных признаков, в частности анатомических и функциональных. Установлено, что наиболее производительными у автора являются лексико-семантические поля на обозначение глаз, волос, лица, телосложения.

Ключевые слова: лексико-семантическое поле, внешность человека, собственные признаки, постмодернистское изображение, лексема.

Lishchuk T.D. Postmodern depiction of person's appearance in the novel by Y. Andrukho-nych „Recreations”. In the article the lexical-semantic field of “appearance of the person” is analyzed, which was taken from the novel “Recreations” by Y. Andrukho-nych. The main attention is focused on the research of the personal features, including anatomical and functional. It is established that the most productive is the lexical-semantic s for denoting eyes, hair, face, physiques of people.

Keywords: lexical-semantic field, appearance of the person, personal features, postmodern depiction, lexeme.

У сучасній лінгвостилістиці одним із важливих засобів дослідження індивідуального стилю є лексико-семантичне поле, що дає змогу простежити семантико-стилістичні зв'язки між лексичними одиницями — назвами концептуальних понять ідіолекту письменника [6: 25].

Дослідженням лінгвостилістики займаються такі мовознавці, як С.Я. Єрмоленко, О.А. Копусь, А.К. Мойсієнко, Н.І. Сидяченко, Н.М. Сологуб, Л.О. Ставицька, О.М. Тищенко та інші. Питання лексико-семантичного поля інтенсивно розроблялися як у зарубіжній лінгвостилістиці (Ю.Д. Апресян, Л. Вайсгербер, Й. Тріп, В. Порциг та ін.), так і в українському мовознавстві (Ф.С. Бацевич, В.О. Винник, Н.Ф. Клименко, М.П. Кочерган та ін.).

Юрій Андрухович — один із провідних сучасних українських письменників, з іменем якого слушно пов'язують розвиток постмодернізму в українській літературі [1: 69]. Творчість Ю. Андруховича досліджувалася такими українськими вченими, як К. Баліна, Є. Баран, Л. Бербенець, Пер-Арне Будін, І. Цапліна, однак багатогранність художнього слова письменника спонукає до всебічного вивчення і в літературознавстві, і в мові.

Метою статті є визначення структури лексико-семантичного поля «зовнішність людини» й характеристика мовностилістичних засобів, які використовує Ю. Андрухович, описуючи зовнішність персонажів у романі «Рекреації».

Справжнє визнання Андруховичу-прозаїку приніс перший роман «Рекреації», після публікації якого в «Сучасності» (1992. – Ч. 1) письменник став відомий широкому загалу [1: 69].

Роман цікавий не лише своїм сюжетом, але й майстерністю автора в зображенні зовнішності своїх героїв. Постмодерністське світобачення й світовідбиття Ю. Андруховича відрізняється від модерних чи соцреалістичних практик художнього змалювання.

Констатація неоднозначності розуміння особистості у творі, що належить до цієї культурної течії, ніби розпорошує її, робить чимось хаотичним, неєдиним. У романі немає жодної повної портретної характеристики головних героїв, у всьому творі відсутній навіть опис їхніх очей. Автор лише інколи, там, де це дуже необхідно, згадає деякі риси їхньої зовнішності, особливості поведінки і вдачі.

Як зазначає Т. Гундорова, «в постмодернізмі суб'єкт взагалі не є центральним, антропос як місце («топос») означування людиною себе у світі об'єктів не є актуальним і продуктивним. Увага переноситься на сам процес означування – через мову, письмо, комунікацію тощо» [4].

І справді, якщо попередники Ю. Андруховича, щоб точніше передати і змалювати характер персонажів, звертаються до змалювання очей як прямих виразників внутрішнього світу героя, бо, як зазначає В. Фашенко, «вираз очей – один із найдавніших сигналів про душу» [1. Зріст: *двометровий десантник* [1: 207].

2. Вік – зазвичай можемо визначити не конкретно, а лише в загальних рисах: *тамта стара парпуля* [1: 195]; *дівчата переважно негарні, але молоді, і цього достатньо* [1: 148]; *юний Дон Жуан* [1: 153]; *приємний з вигляду молодик* [1: 165]; *кістлявий старушок* [1: 194]; лише з діалогу Мартофляка і повії можна дізнатись про їхній вік: *«тобі, певно, не менше як сорок», тридцять вісім, кажу, «в тебе подих сорокарічної, молоді дівчата не так пахнуть, зовсім не так, я знаю»; а також вік молодого наркомана: йому було по більш як сімнадцять* [1: 198].

3. Статура, постава – при описі статури автор використовує різні лексично-забарвлені слова, що дає нам змогу зрозуміти ставлення Ю. Андруховича до своїх героїв. Так, наприклад, говорячи про багатіїв, які здебільшого є повними, автор вживає негативно-забарвлену лексику: *орангутангові у чорному вбранні* [1: 164]; *тлусто заговорив череватий фон Зайонц* [1: 196]; *той неприємний грубас зі спітнілими підпахвами* [1: 195]; *масивний мерзотник* [1: 167]. Але зовсім іншою є статура молодиків: *гарний хлопчик, тоненький ... стрункий, як Бог* [1: 153]; *тоненький вухатий менестрель в окулярах* [1: 180]; *довготелесий, гнучкий, увесь наче звитий з тугих м'язів* [1: 203]; *він виявився худим і сильним...* [1: 203].

4. Голова – цю деталь автор описує, вказуючи на характер героя (в *шаленій голові Немирича виникла ідея пива* [1: 158]), належність комусь

(*Мартофлякова потилиця* [1: 163]), зачіску та вигляд (з *оселедцем на поголений голові* [1: 206]; а він *закинув голову з випнутим борлаком* [1: 181]), а також використовує при цьому негативну лексику (*дам йому по чайнику* [1: 168]).

4.1. Обличчя автор описує узагальнено: *ця мертвотна блідість їхніх обличчя* ... [1: 197]; *мужнє худе обличчя* [1: 203]; з *виразом сором'язливого сфінкса на обличчі* [1: 164]; *їм відчинив слуга ... з настільки тупим виразом обличчя, що відразу хотілося заїхати йому поміж брови* [1: 191]; *зовсім юний лейтенант з невлаганим виразом на обличчі* [1: 207].

Також Ю. Андрухович використовує цікаві, переважно згрубілі, синоніми, замінюючи визначення «обличчя»: *незнайомі мармизи* [1: 151]; *там ті п'яні морди*... [1: 162]; *які пики* [1: 162]; *фізія вся розпухла від сліз, фарба потекла*... [1: 203].

4.2. Чоло: *високочолим* [1: 178]; *виводиш на її гарячому лобику свої ініціали* [1: 178]; з *маленькою білизною на чолі* [1: 169].

4.3. Брови: *звів догори брови Юрко* [1: 156].

4.4. Ніс: *провалені носи* [1: 178], *ніс такий тонкий і довгий* [1: 182]; *тамта вельми показна дівуля з гачкуватим носиком*... [1: 195].

4.5. Рот, уста, губи – у романі автор для позначення лексеми «рот» використовує слова із різним забарвленням. Так, зафіксовано іменники із негативним відтінком (*хавальник* [1: 168]; *Акулячий Писок* [1: 167]; *розмалювати собі писок синьою й жовтою фарбами* [1: 177]) та іменники із позитивною характеристикою (*дещо закопилила губку* [1: 158]; *намальовані губи* [1: 178]; *ця кров, що запеклася в кутиках їхніх вуст*... [1: 197]).

4.6. Усмішка та сміх описуються автором переважно іронічно (*не всміхайся дурнувато* [1: 153]; *люб'язно зашкірився Немирич* [1: 157]; *усі засміялися, точніше, зателотали* [1: 158]; *огрядна матрона ... фальшиво посміхнулася* [1: 193]; *захотіла Амальтея, нітрохи не намагаючись приховати свої передні зуби* [1: 195]).

4.7. Язик: *брехуни з висолопленими язиками* [1: 175]; *ці рухливі язики* [1: 178]; *тамта вельми показна дівуля з ... розпусним язичком* [1: 195].

4.8. Зуби, опис яких на подає письменник, не прикрашають свого героя. Це можна спостерігати в таких прикладах: *золотовсміхнена Маруся* [1: 149]; *дівчина усміхається, вона має забагато золотих зубів, і ти зненацька розумієш, що найбільше в ній тобі сподобалися її джинси* [1: 149]; *в неї були такі трохи заячі передні зуби*... [1: 157, 193]; *скривавлені ікла* [1: 178]; *з сигарою в жовтих зубах* [1: 195]; *із золотими іклами, що стирчали замість колишніх милих заячих передніх зубчиків* [1: 198].

4.9. Щоки: *усміхненого рожевощогого блондина «кров з молоком»* ... [1: 151]; *надиматиме щоки*... [1: 154]; *цей паршивий мудака з рожевими щічками* [1: 173].

4.10. Борода: *а борода в нього наче приклеєна — велика дитина* [1: 151]; *борода в нього ніби приклеєна і вопше він на дитину походить*... [1: 188]; *сопе потишеньку собі в кошлату бороду* [1: 151]; *блискучий і невідпорний, з кошлатою бородою* [1: 154]; *приємний, з сивою борідкою, добродій* ... [1: 154]; *вийшла заміж за нелюба з бородою*... [1: 180]; *куйовдиш собі бороду* [1: 180].

4.11. Вуса — ними нагороджує письменник осіб козацького типу: *добродій у старенькому капелюсі й — головне — з такими довгими вусами, що їх дочерно завправляти за вуха* [1: 176].

4.12. Вуха: *тоненький вухатий менестрель в окулярах* [1: 180]; *вухатий починає співати* [1: 180].

4.13. Волосся — це одна з небагатьох деталей, якій автор приділяє велику увагу. Так, наприклад, з опису волосся ми можемо дізнатися про його колір. Найчастіше своїх героїв він наділяє чорним (*чорнявий елегантний молодик...* [1: 193]; *той волохатий брутет...* [1: 195]) та білим (*скуйовдив йому білого чуба...* [1: 163]; *свинський блондин ...* [1: 158]) кольором волосся. Поодинокими є фіксації рудого (*... якомусь рудявому молодикові* [1: 194]) та сивого волосся (*кричить сивоголовий пророк* [1: 176]).

Крім цього, на позначення характеристики волосся знаходимо лексеми, які найяскравіше підкреслюють соціальне становище чи рід діяльності дійових осіб: письменник (*Хомський, — ... волосся на потилиці зібране хвостиком* [1: 150]), студент (*... зачіска, як у Девіда Боуї, початкуючий плейбойчик...* [1: 153]), граф (*чорнявий елегантний молодик, зачесаний на прямий якнайтонший проділ* [1: 193] *лисуватий пан із моноклем* [1: 192]), козацький тип (*... оте славнозвісне чорне пасмо, — голила бритвою його череп, котрий робився дедалі лискучішим, але чорне пасмо — тепер уже справді оселедець — лишалося неторкнутим* [1: 182]).

5. Шия — описує автор цю деталь зовнішності лише в багатіїв (*шия була коротка, але дослівно бичача, вже добре засмагла, прикрашена грубим золотим ланцюгом* [1: 169-170]; *огрядна матрона з діамантовим кольє на мармуровій шії...* [1: 193]).

6. Плечі: *оголені плечі* [1: 178].

7. Груді: *в тебе гарні груди* [1: 172]; *покусані груди ...* [1: 178]; *заглянув у дощиті присьме для ока Амальтейне декольте* [1: 194]; *її ваговите праве персо спочивало на Мартофляковій ключиці* [1: 201].

8. Руки — для характеристики цієї деталі фіксуємо використання емоційно забарвленої лексики. Так, наприклад, руки молодих дівчат (*поцілував долоньку молодій дамі* [1: 193]; *від маленької долоньки зіроньки Зореслави* [1: 179]), старих (*в його долоні зовсім не тендітна дівоча рученька, а щось таке, ніби дерев'яний обрубок чи, може, кукса* [1: 197]), чоловіків (*права рука, ясно всяяна перстеницями* [1: 169, 170]; *рукасті* [1: 162]; *надміру треновані руки* [1: 197]; *він розвів руки, як розп'ятий, чи, точніше, як городнє опудало* [1: 199]). Часто помах рук автор порівнює із крилами (*...легко, граційно, помахаючи руками, ніби крилами, він наче летів...* [1: 198]; *він ще потужніше змахнув своїми руками-крилами* [1: 199]; *розпростерши руки, наче крила...* [1: 176]).

9. Ноги, стегна: *виблискував стегнами в сітчатих панчоха* [1: 152]; *її спітніліх стегон* [1: 201]; *треновані довгі ноги вміли не менше, ніж руки* [1: 203]; *дженджик на комариних ногах* [1: 195].

Функціональні ознаки є загальними і характеризують людину як живу динамічну систему [4: 184]. Отож, звернемо увагу ще на таке:

1. Хо́да: *випливе якась дивна кульгава постать* [1: 198]; *пошкунтильгав геть* [1: 201]; *він наче летів, майже не торкаючись твердої чортопільської бру-ківки* [1: 198]; *пензлой* [1: 182].

2. Голос, мова: *акторським голосом втрутився Мартофляк* [1: 159]; *го-лос його можна було б назвати контрабасом* [1: 170]; *тлуство заговорив черева-тий фон Зайонц* [1: 196]; *мляво-знуджено сказав Хомський* [1: 199]; *м'яко ска-зав Хомський* [1: 200]; *жалібним голосом* [1: 201].

Спостерігаємо ряд синонімів, якими автор замінює лексему «говорити» (*промуркотів король* [1: 170] *не мняцкай* [1: 182]; *увічливо варнякали між собою* [1: 192]; *поблажливо муркнув фон Зайонц* [1: 196].

3. Особливі прикмети – різні анатомічні або функціональні ознаки та аномалії організму людини, що рідко зустрічаються та відзначаються ви-сокою стійкістю [4: 184]. У нашому випадку спостерігаються викривлення хребта: *горбата* [1: 198]; *викривлені хребти* [1: 178].

У результаті дослідження виявлено, що серед власних ознак, на опис яких припадає 92,5 %, анатомічні ознаки становлять 96 %, функціональні – 2,9 %, особливі прикмети – 0,5 %.

Загалом лексико-семантичне поле – це відносно автономна сукуп-ність лексем, об'єднаних спільною гіперсемою. Насиченість роману «Ре-креації» великою кількістю звульгаризованої лексики (4,2% – лише для опису зовнішності) є однією з основних характерних стилю письменника-постмодерніста.

ЛІТЕРАТУРА

1. «Бу-ба-бу» (Юрій Андрухович, Олександр Ірванець, Віктор Неборак): Ви-брані твори: Поезія, проза, есеїстика / Авторський проект, упоряд., бібліограф.вiдо-момсті та прим. Василя Габора. – Львів: ЛА «Піраміда», 2008. – 392 с. (Серія: «Укра-їнські Літературні Групи»).
2. Словник української мови / упор. з дод. влас. матері-алу Б. Грінченко: в 4-х т. – К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. – Том 1. – 494 с.
3. Фашенко В. У глибинах людського буття. Етюди про психологізм літе-ратури / В.Фашенко. – К. : Дніпро, 1981. – 279 с.
4. Цапліна І. Феномен творчості Ю. Андруховича в романі «Рекреації» / І. Цапліна // <http://www.zsu.zp.ua/99/1-article.php?item=38>.
5. Шеремет А. Криміналістика : як навч. посібник для студентів ви-щих навчальних закладів / А. Шеремет. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
6. Шуляк С. Лексико-тематичні парадигми у поетичному ідіолекті Євгена Гуцала : мо-нографія / С. Шуляк. – Умань : РВЦ «Софія», 2009. – 160 с.